

MARULOVE ENIGMOFORME

Slavko Peleh

Od prvog poznatog djela¹ Marka Marulića prošlo je više od 510 godina a od njegove smrti više od 460. Premda se radi o vremenskim distancama koje se mjere stoljećima, a u prvom navodu i s pola milenija, svekoliki Marulićev opus ni u tako dugom razdoblju nije definitivno ni određen niti situiran.² U posljednjim desetljećima istraživanja Marulićeva djela su intenzivirana, ali još uvijek ima nedodirnutih bjelina na površinama njegova golemog autorskog korpusa.

Među otvorenim stavkama je i pitanje je li Marulić u publiciranim djelima i neobjavljenim rukopisima ostavio i ponešto od usmenih mikrostruktura, u prvom redu od zagonetaka i poslovice odnosno, u drugom redu, ponešto od umjetnih minijaturnih oblika ili pak enigmatskih varijacija.

Ne može se reći da se na ovom poslu kreće baš ab ovo. Naprotiv, može se ustanoviti da se o nekim jedinicama pisalo i literarno i enigmatski — literarno manje a enigmatski više.^{3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10} Čak se može ustvrditi da je to u više navrata literarnohistorijski naznačivano i da se radi o ostvarenjima od posebne vrijednosti.

Od usmenoknjiževnih jedinica u hrvatskom korpusu Marulićeva rada može se npr. u spjevu *Susana*¹¹ naći inkorporiranih poslovice ili interpoliranih paremioloških faktura. Tako u 337. retku *Susane*

Marulić fakturu vrlo poznate poslovice adaptira prema dvanaesteračkom ritmu

Čano tko usije, ono t' i požanje,

čak joj ne mijenjajući bazičnu strukturu a ni poredak riječi: zapravo samo je toliko amplificira koliko to zahtijeva dvanaestosložni metar spjeva s dvostrukorimovanim dvanaesterцем u idućem stihu koji glasi:

i požav izvije veće ali manje.

Paremiologizme čine dijelovi još nekih stihova u Susani, primjerice

478 i s njimi Uriju. *S nepravde svit gine.*¹²

odnosno

667 čuj se lažnih ćudi, laža zlo navija.¹³

U rukopisu je Marulić, među ostalim, ostavio i dvije latinske jedinice koje su poslije razvrstavane u pjesme (*Carmina*). Riječ je zapravo o devet latinskih Marulovih pjesničkih cjelina čije je rukopise obitelj Ivčević poklonila Naučnoj biblioteci u Zadru a koji su u vrijeme talijanske okupacije otuđeni iz Zadra i, u sklopu rukopisnog kodeksa pisaca XVI. stoljeća, odneseni u Italiju.¹⁴

Čini se da su tih devet pjesama (zacijelo pod Marulovim latinskim naslovom *Carmina*) prvi put objelodanjene 1936. godine u Rimu.¹⁵

Marulićevi umotvori koji se nalaze u toj zbirci zasigurno predstavljaju jedinice naznačivane kao dio njegova literarno-enigmološkoga rada.

Preuzimamo ponajprije *Causidicus versibus* ... kako se to i ranije običavalo:¹⁶

CAUSIDICUS VERSIBUS RECTIS BONUS,
RETROGRADIS MALUS.
MARCUS MARULUS SPALATENSIS COMPONEBAT

Pax bona non mala lis probitas non conscia fraudis
Quaesti quas praestat da mihi divitias
Laus volo non volo res crescat nam diligo famae
Lumina nec tetris me tego flagitiis
Simplicibus peto ius verbis non garrula fundo
Iurgia nam verum me puto causidicum.

što u prijevodu Nikole Šopa iz 1950. godine glasi¹⁷:

EPIGRAM: DVA ODVITNIKA

Mirnost, a nikako svađa, poštenje i pravedna parba,
Blago mi jedino jest: uvide pravedan sud.
Hvalu ja želim ne želim gomilanje blaga, jer cinim
Svitao imena glas, nezastrt činima zlim.
Iskrenim ričima pravdu ja tražim, ne začinjem svađe,
Jerbo mi želja je sved, ostati odvitnik prav.

Svoje poetsko umijeće Marulić je u tih šest stihova podredio palindromnoj kombinatorici. On stihove formira tako da riječi čitane u oba poretka, i slijeva nadesno i zdesna ulijevo moraju dati smislenu rečenicu, ali ne bilo kakve suvislosti nego da budu opozitne, dakle dijametralno oprečne u značenju odnosno još preciznije, da su u međusobnom negiranju.

Na latinskom je to lakše ostvariti. Ta tekstovna jedinica u svom palindromnom poretku riječi (ne slova!) glasi:

Causidicum puto me verum nam iurgia
Fundo garrula non verbis ius peto simplicibus
Flagitiis tego me tetris nec lumina
Famae diligo nam crescat res volo non volo laus
Divitias mihi da praestat quas quaestio
Fraudis conscia non probitas lis mala non bona
pax.

Nikola Šop je ostvario opozitni, oprečni smisao po dvoredima a time ukupno uzev i u cjelini:

IZVORNIK PROČTIT UNAZAD: NEPOČTEN ODVITNIK

Parbenik onaj sam pravi, jerbo mi želja je vavik
Svađe začinjati, ne iskreno braniti stvar.
Činima zlima zakriven, ja ne cinim imena svitlost,
Jerbo mi blaga je kup glavno, a nikako čast.
Ne mirnost, uvide svađa, ne poštenje, privarna

Blago mi glavna je stvar, nikako pravedan sud.

Ono što je dominantno u ovom primjeru jest janusovska ideja suodnosa DOBRO/NE DOBRO koja je ostvarena u protusmjernom redu istih riječi. Upravo dominirajuća protusmjerna kombinatorika svrstava taj primjer u enigmatičku vrstu, u palindromnu varijaciju. Za takvu vrstu pjesništva poznat je tipološki sintagmatski naziv — recipročni stihovi¹⁸ (versus reciproci).

Posljednja, u toj rukopisnoj zbirci deveta jedinica koju je Marko Marulić napisao jesu

VERSUS IN DIRECTUM STOICI IN TRANSVERSUM EPICUREI

Dilige	Virtutes	Damnato	Turpia	Sperne
Delicias	Omnes	Nomen	Servato	Pudicum
Incestum	Fugito	Fortis	Consortia	Quaere
Mollia	Vitato	Convivia	Temne	Nepotum
Quaere	Labores	Posce	Catonum	Commonefacta.

što je Nikola Šop preveo¹⁹ ovako:

Izberi	Kriposti	Osudi	Ružnost	Prezri
Lasti	Sve	Ime	Sačuvaj	Čedno
Grišno	Izbigavaj	Počteno	Društvo	Traži
Puteno	Odbaci	Gozbe	Prezri	Rasipnika
Želi	Radinost	Prigrli	Katona	Pouke.

Marul ovdje svoje versificiranje opet smješta u dva smjera, ali ne u pravcu slijeva nadesno i zdesna ulijevo, dakle ne palindromno već to čini slijeva nadesno i odozgo prema dolje, dakle pod pravim kutem.

Gornji reci čitani nadesno stoje u imperativu stoičke filozofije, dok odozgo prema dolje nalažu epikurejstvo, protivnost stoičkom svjetonazoru:

Izberi Lasti, Grišno Puteno Želi, Kriposti Sve Izbigavaj, Odbaci Radinost/Osudi Ime Počteno, Gozbe

Prigrli/Ružnost Sačuvaj, Društvo Prezri, Katona/
Prezri, Čedno Traži Rasipnika Pouke.

U oba pjesmotvora osnovna ideja utemeljena je na dvosmislenosti, no realizacija im nije posve identična. U prvom primjeru dvosmislicu Marulić zasniva na opozitnoj semantičnosti, na nijekanju prvotnog sadržaja. U drugom primjeru palindromnog nijekanja on suprotstavlja dva različita filozofska i opet oprečna stava — stoički i epikurejski.

Premda periodizacija hrvatske književnosti manirizam kao stilsku formaciju smješta u jedva dvije dekade na koncu XVI. odnosno početka XVII. stoljeća očito je da je te dvije pjesmice Marko Marulić ostvario u stilu manirizma, i to maniristički²⁰ i formalno i sadržajno, u sklopu poznog srednjovjekovno-latinskog manirizma²¹.

Sljedeći primjer koji ovdje valja navesti razlikuje se po nekoliko značajki od dva prethodno izložena. Riječ je o pjesmi *Molitva suproti Turkom*²² čiji se rukopis nalazi u Arhivu JAZU u Zagrebu, koju je prvi put 1869. godine²³ u Akademijinu izdanju obznanio Ivan Kuljević Sakcinski.

Trebalo je proći više od jednog stoljeća ili točnije 110 godina da se otkrije još jedna literarna (i enigmatička) dimenzija toga Marulova umotvora.

U kolumni koju je u »Nedjeljnoj Dalmaciji« vodio, Luko je Paljetak 22. VII. 1979. godine objavio²⁴ to ne baš malo literarno-enigmološko otkriće.

Paljetak saopćava da je u svoju pjesmu na hrvatskom *Molitva suprotiva Turkom* Marulić akrostihovno²⁵ sakrio svoju antituršku poruku, i to na — latinskom!

Preuzimamo taj Marulov latinski akrostih:

SOLUS DEUS POTESST NOS LIBERARE
DE TRIBULATIONE INIMICORUM NOSTRORUM TURCORUM
SUA POTENTIA INFINITA

Prijevod poruke Marulićeva akrostiha uperenog u »ogluhlu Evropu« u Paljetkovu osvrtu glasi ovako:

Sam Bog može nas spasiti
od nevolje neprijatelja naših,
Turaka, svojom moći bezgraničnom

Sva djela kojima Marko Marulić umješnošću svoje pjesničke riječi privoljuje Evropu, papu i ine protuturske snage samo su, na žalost, ostala, s jedne strane, dokaz njegove građanske bojazni, njegova grudoljublja i umjetničke snage, a s druge, i kao svjedočanstvo da se Evropa i ovim našim krajevima, u pravilu, obraćala radije kada je trebala nešto dobiti ili uzeti negoli uložiti ili riskirati.

Poslije će taj akrostih, koji predstavlja novu dimenziju i radi svoje klasifikacijske razine, biti apostrofirana zbog svog iznimnog izraza, naime, Molitva suprotiva Turkom razvrstana je u djela posebne vrste (sui generis), u Marulova malobrojna hrvatsko/latinska djela odnosno Riječ je o enigmatisko-makaronskom efektu, koji simbolično reflektira intimnu spregu dvaju jezika i bilingvalni simultanitet u procesu pisanja²⁶.

Marulovo latinsko djelo »Quinquaginta parabole« (Venecija 1510) sadrži 50 kraćih paraboličnih priča u kojima autor moralizira »protiv lakomosti i grabežljivosti i uopće protiv nedolična života klera«²⁷

Djelo je prije hrvatskog prijevoda (1924)²⁸ doživjelo nekoliko latinskih i jedno talijansko izdanje.

U nekoliko od tih 50 priča mogu se naći primjeri usmenih mikrostrukture. Tako prevedeni naslovi 29. i 34. priče su poslovice:

29 O mucu grozdovi vise.
34 Tko polagano ide, daleko dođe.

Naslovi tih priča u svojoj paraboličnosti i metaforsko-poslovičkoj fikciji sažimlju Marulove životne pouke.

U prijevodu²⁹ jedanaeste priče interogativnom formom intenzivirana je filozofičnost teme (parabole). U dva pitanja

Što je kraće od ovoga života?
Što je trajnije od vječnosti?

sublimirana je enigmatičnost čovjekova trajanja. U iskazu u oba primjera pitanje je prilaska kontekstu je li riječ o retoričkim pitanjima ili oblicima koji se češće pojavljuju kao jedinice u pregrštima pitalica klasificiranih tematski i po genezi u — biblijske?

Postavlja se logično pitanje pod čijim je utjecajem i je li se po uzoru na nekoga Marulić opredijelio za takav tip versificiranja. Bez pretenzija da se u ovom času podastre decidirani odgovor nije naodmet iznijeti eventualni kontekst onodobnog zagonetanja odnosno koliko-toliko situirati ondašnje knjiško enigmatiziranje na latinskom.

U svojim djelima renesansni pisci bili su skloni motivu natjecanja pastira (»na izminu«) u zadavanju i odgonetanju zagonetaka. Humanisti su podržavali kontinuitet enigmatičkog latinитета. U humanizmu je zagonetka, uz poslovicu, ušla u priručnike kao metodološko sredstvo školskog obrazovanja i poduke³⁰.

Marulić je latinske zagonetke mogao susresti u trećoj Eklogi M. P. Vergilija (70—19. godine pr. nove ere)³¹. Nije isključeno da je mogao pročitati i stotinu heksameterskih zagonetaka iz pera Simpozija (spjevanih koncem V. stoljeća).

Zagonetke se mogu naći u opusu gotovo svih poznatijih Marulićevih suvremenika³².

Jacopo Sannazzaro (1455—1530) u jednoj svojoj eklozi interpolira tercetne zagonetke³³ koje tipološki nisu slične s onima iz Marulova pera.

U VII. pjevanju svog »Bijesnog Orlanda« Lodovico Ariosto (1474—1533) ostavlja stihovni un *gioco lieto*, koji može ući u enigmatički kontekst³⁴.

Ariosto i u poslanicama svog »Satira« (1517—1525) ima igara riječi i zagonetaka, pa tako u II. knjizi ima i slovčanu oduzimaljku na latinskom³⁵.

Pietro je Bembo (1470—1547) sastavio šest zagonetaka, sve u distihu. Čini se da su za Marulova života ostale u rukopisu premda su napisane 1507. godine³⁶. Za te dvosmislice interpretacija je bila u drugom planu.

S a ž e t a k

Marko Marulić je pisac u dva jezična izraza — na hrvatskom i na latinskom.

Navođenje nekog uzora koji je enigmatički ranije poetizirao na identičan način a na koji se Marulić potencijalno mogao ugledati, i ovom prilikom ostat će samo kao pitanje na koje tek treba dati odgovor.

Dilema je kakvog su karaktera Marulićeve umotvorine te vrste? Koliko ih se može ili treba klasificirati u literaturu, koliko u enigmatička ostvarenja ili u nekakve literarno-enigmatičke varijacije?

Premda ovdje nije imenovan neki Marulov ogledni uzor, očito je da su njegova ostvarenja te vrste više poetsko poigravanje jednog istaknutog humanističkog intelektualca negoli traženje nekakve dokone razbibrige ili enigmatiziranje u zadavanju problema i u njihovu razrješavanju. Marul je i u ovoj ulozi nastupio kao autor rukovođen stvaralačkim porivom.

Dvije poetske tvorevine na latinskom (*Carmina*), koje su, među ostalim, ostale u rukopisu nakon Marulove smrti prvi put su objelodanjene u Rimu 1936. godine³⁷ a kod nas na latinskom i u prijevodu više puta nakon 1950. godine^{38, 39}. Očito je da su to literarna djela ali strukturirana maniristički, kako u pogledu dvosmjernog načina iskazivanja tako i u tematskom pogledu opozitnog odnosa afirmacije/negacije.

Neosporno je da je riječ o pjesmama, koje neki poetički svrstavaju i među epigrame^{40, 41}. Izvan svake dvojbe te fakture su literatura, premda prema tipološkim obrascima Marulić spada upravo po tim dvjema jedinicama u najranije oponašatelje evropskog manirizma XVI. stoljeća^{42, 43}.

No upravo ta rubna crta na granici prožimanja manirističkog pjesništva i enigmatičkih elemenata dovoljno su čvrsta uporišta da enigmološki poetičari i enigmatički klasifikatori imaju moralnog prava te dvije jedinice razvrstati i u enigmatički korpus. Poetička osnova za takvo pozicioniranje kod *Causidicusa* ... jest palindromna protusmjernost (i riječi i smisla) dok se kod *Versus* ... *stoici* ... *epikurei* u vodoravnom i okomitom križanju (protusmjernih) rečenica nazire kruciverbološka⁴⁴ shema klasičnog oblika križaljke u koju su uvrštene riječi⁴⁵ koje se dvosmjerno ukrštaju.

Što se u svom manirizmu Marulić latio i enigmatičkih strukturalnih elemenata, to im ne umanjuje literarnu vrijednost a još više pridonosi njihovu manirističkom esteticizmu. Za enigmatičku povijest, naprotiv, valorizacija je utoliko viša ukoliko je literariziranost primjera veća.

Takvom polivalencijom doprinos je dvostruk jer obogaćuje i literaturu kao umjetnost jezičnog izraza a i enigmatiku kao vještinu svojevrsnog kontrapunktiranja riječi.

Latinski akrostih u pjesmi *Molitva suprotiva Turkom* ostvaren je ne samo dvorazinski (na razinama i literature i enigmatike) već i višeslojno. Slojevitost je Marulić izrazio realizacijom suodnosa vrsta/nadvrsta (1. pjesma, 2. akrostih), zatim suodnosom dvaju različitih jezika (1. hrvatski, 2. latinski) i naposljetku patriotskošću poruke (1. građanina, 2. pisca u ulozi buditelja evropske savjesti protuturskog vremena).

U tom primjeru Marulićev makaronski izraz je iznad sintaktičke razine. On se ne služi makaronskim stihovanjem već makaronizam realizira na razini suodnosa species/sub specie. Riječi tih dvaju jezika sintaktički se ne miješaju već svoju funkciju obavljaju zasebno na jasno razmeđenom literarnom sloju.

Poruka i pjesme i arkrstila motivski je identična, no pitanje je zašto se Marulić odlučio na dvojezičnu slojevitost. Odgovor je ne samo jasan nego i logičan! Marulić se poslužio onim jezikom kome je poruku namijenio. *M o l i t v a s u p r o t i v a T u r k o m* kao pjesma namijenjena je hrvatskom življu koji je kao i sam Marulić strepio od nadiranja i nasilnih upada turskih četa pa je zato na — hrvatskom! Latinski akrostih upućen je onima koji vjeruju i govore u ime Boga a služe se latinskim i od kojih se očekuje pomoć kao akt kršćanskog milosrđa, te je stoga i na — latinštini!

Među 50 priča u hrvatskom prijevodu latinskog djela »*Quinquaginta parabola*« u jedanaestoj priči Marulić upotrebljava dva biblijska pitanja koja se mogu držati za retoričke figure, ali zbog toga što ih se poslije može susresti u pregrštima biblijskih (zagonetaka-)pitalica upravo takav njihov historijski kontekst sugerira da ih se može podvesti i pod enigmoforme^{46, 47}.

U rezimiranju valja reći da je glavninu spomenutih jedinica Marulić enigmatički ostvario na — latinskom!

Pregledavanjem konkordiranih⁴⁸ Marulićevih djela može se, nadajmo se, otkriti i poneki od barem osnovnih termina njegova enigmološkog vokabulara⁴⁹.

Dok se taj humanist enigmatički znao poigrati na latinskom dotle se poslovice kao zagonetki bliska i srodna mikrostruktura susreću i u njegovim djelima na hrvatskom. U ovom prikazu one su samo informativno naznačene. I upravo ta naznaka dovoljno jasno ukazuje da bi se u Marulićevu kompletnom opusu mogao otkriti bogati korpus poslovičke građe.

Marulićev doprinos u enigmatičkim varijacijama i paremiologizma nije u identičnoj fazi ni istraživanja a niti situiranosti. Njegovi enigmološki oblici zasad se broje na prste jedne ruke no njihova kvaliteta — i literarna i enigmatička — svrstava ih u stvaralačke raritete.

Marulić nije enigmatički autor u smislu klasičnog poimanja enigmatike, on je u prvom redu književnik koji je u svojoj svestranoj pjesničkoj imaginaciji ostavio ostvarenja literarnog žanra koja su u svom drugom sloju obogaćena i enigmatičkim strukturalnim elementima, pa ih enigmolozi, s pravom dakako, klasificiraju i u zagonetaštvo, ne oduzimajući im pritom ništa od njihova literarnog nimbusa već, naprotiv, time je samo dobila Marulova⁵⁰ i ars poetica i ars enigmatica.

BILJEŠKE

¹ Mirko Tomasović u djelu »Plavca nova« (Split 1971) na str. 18 piše da je prvo za sada znano Marulovo objavljeno djelo zapravo pismo koje je u Veneciji Šižgorić 1477. godine publicirao u svojoj zbirci »Elegiarum et carminum libri tres«.

² U djelu »ZAPISI O MARULIĆU i drugi komparatistički prilozi« (Split 1984) na str. 63 Mirko Tomasović kazuje: U nizu neraščišćenih pitanja vezanih uz Marulićev golem opus (zagubljene knjige, sporna autorstva) i...

³ Boris Antonić. Marko Marulić kao enigmat, »Rebus« II, 14, 3 — Osijek ožujka 1958.

⁴ Boris Antonić. Ukrštene rečenice. »Čvor križaljka« IV, 75, 3 — Bjelovar 14. XI. 1973.

⁵ S(lavo) Bančić. Zagonetka Marka Marulića. »Modra lasta«.

⁶ (Boris Nazansky). Križaljka iz 15. stoljeća. »Vjesnikov kviz« XII, 284, 23 — Zagreb 5. I. 1983.

⁷ (Marijan Jurčec). Križaljka. »Opća enciklopedija« »JLZ«, sv. IV, str. 637 — Zagreb 1978.

⁸ Stjepan Horvat. Marko Marulić. »Leksikon zagonetača Jugoslavije«, str. 103 — Bjelovar (1979).

⁹ Slavko Peleš. Marulićevo začinjanje. »Nedjeljni vjesnik« XLIII, 12.551, 10 — Zagreb 8. VIII. 1982.

¹⁰ Slavko Peleš. Zagonetačko začinjanje po Marulu. »Zagonetač« XIV, 299 (8), 11—12 — Bjelovar XI/1983.

¹¹ Marko Marulić, »Versi harvacki«, str. 154. Split 1979.

¹² Isto, str. 158.

¹³ Isto, str. 163.

¹⁴ »Zbornik u proslavu petstogodišnjice rođenja Marka Marulića 1450—1950«. Djela JAZU, knj. 39, str. 318 — Zagreb 1950.

¹⁵ Isto, str. 318 u djelu G(iuseppe) Praga. Poesie latine inedite di Marco Marullo da Spalato (1450 — 1524). »Archivio storico per la Dalmazia«, sv. XXI, svežanj 126, str. 212—221 — Rim 1936.

¹⁶ Isto, str. 14.

¹⁷ Isto, str. 15.

¹⁸ Zvonimir Doroghy u djelu »Blago latinskoga jezika« (Zagreb 1966) na str. 495 navodi primjer:

VERSUS RECIPROCI

Versu volo, Liber, tua praedicerentur acta.

Libere, hoću da se tvoja djela oglašuju stihom.

Acta praedicerentur tua, Liber, volo versu.

Diomedes*, Grammatici Latini I, 516, 25

U fusnoti na istoj stranici Doroghy objašnjava latinsku sintagmu VERSUS RECIPROCI i piše: Recipročni stihovi koji čitani unatrag opet daju stih, odnosno distih.

* Diomed(es) je starorimski gramatičar iz IV. stoljeća. Citirani primjer je iz njegova djela »Ars grammatica« a Doroghy ga je mogao uzeti iz djela »Grammatici latini«, sv. prvi autora Henricusa Keil-a, Leipzig 1857

¹⁹ Vidi pod 14, str. 23.

²⁰ Ernst Robert Curtius u djelu »Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje« (Zagreb 1971) na str. 289 zapisuje: Manirist ne želi misli izricati obično, nego neobično. On daje prednost umjetničkom i umjetnom pred prirodnim, želeći iznenaditi, začuditi, zaslijepiti.

²¹ Isto, na str. 298 Curtius piše: Postoji srednjovjekovno-latinski manirizam.

²² Vidi pod 14, na str. 316 navedeno je da u rukopisu u naslovu stoji — »suproti« (!).

²³ Vidi pod 14, str. 320. Izdana je u prvoj knjizi edicije »Stari pisci hrvatski« na str. 244—248 pod naslovom Molitva suprotiva Turkom.

²⁴ Luko Paljetak. O Maruliću, o konjaku i o jednoj tajni. »Jantarna kocka«, str. 20—24 — Zagreb 1982.

²⁵ Akrostih čine prva slova samo od — neparnih stihova!

²⁶ Mirko Tomasović. Humanistička izražajna dvojnost Marulićeva opusa. »Forum« XXVI, knj. LIII, sv. 5—6, str. 757 — Zagreb svibanj—lipanj 1987.

²⁷ Marin Franičević. Razdoblje renesansne književnosti, str. 32. »Povijest hrvatske književnosti«, knj. 3 — Zagreb 1974.

²⁸ Marko Marulić. »Pedeset priča«. Zagreb 1924. S latinskog preveo Milan Pavelić.

²⁹ Treba proučiti može li se isto prisposobiti i latinskom tekstu Marulova izvornika.

³⁰ U knjižici »Rätsel«, Stuttgart 1966, na str. 19 autorica Mathilde Hain piše (prevedeno): Humanističko školsko obrazovanje je u obuci uz poslovicu koristilo i zagonetku.

³¹ Giuseppe Aldo Rossi. »Storia dell'enigmistica«, str. 138 — Rim (1972).

³² Leonardo da Vinci (1452—1519) u svom je grafičkom umijeću ostavio na nekoliko listova i rebuske kompozicije ponajčešće čitljive ogledalom, dakle u — zrcalnoj refleksiji.

³³ U dj. nav. pod 31, str. 237.

³⁴ U dj. nav. pod 31, str. 255.

³⁵ U dj. nav. pod 31, str. 254. Odgonetka glasi: CASTANE (= kesten) minus NEA = CASTA (nevina)

³⁶ U dj. nav. pod 31, str. 252.

³⁷ Vidi izvor u bilješci 14, str. 318.

³⁸ U izvoru pod 14, na str. 14/15 i 22/23 publicirane su obje na latinskom i u prijevodu Nikole Šopa.

³⁹ Izvor u bilješci polazišna je historiografska točka svima kasnijim istraživačima u nas.

⁴⁰ U izvoru 14, str. 15 u prijevodu je Nikola Šop stavio nadnaslov

EPIGRAM: DVA ODVITNIKA

premda nadnaslova nema i u latinskom tekstu na str. 14. Vidi tekst prijevoda na početku ovog prikaza.

⁴¹ Gustav René Hocke. »Manirizam u književnosti«, str. 135. Zagreb 1984. Preveo Ante Stamać. Hocke piše: Izvorno »sažet zapis«, epigram je tek u Aleksandriji postao posebnom vrstom lirike. Zvali su ga »skraćenom elegijom«; ubrzo je postao i avangardnim oblikom, jezičnom odjećom za zlobu, agresivnost, heterodoksiju.

⁴² Isto, str. 27. Hocke zapisuje: Na rubu književnosti postoji čitava jedna kriptologija i enigmatologija, no ona na književnost djeluje više no što misli ne-adept.

⁴³ Isto, str. 30. Govoreći o Italiji Hocke kaže: Već na samom početku novoprobudjenih antičkih i srednjovjekovnih manirizama stoji Luigi Groto (1541—1581) svojom zbirkom Rime.

⁴⁴ Kruciverbologija je disciplina koja izučava križaljku kao enigmatičku vrstu. Jedan od talijanskih naziva za križaljku je »cruciverba«, dok je na latinskom »cruciverbium«.

⁴⁵ U poljima križaljke, u pravilu, križaju se slova, slogovi ili dvoslovi.

⁴⁶ Ta su pitanja doista tako formulirana da iziskuju — odgovor!

⁴⁷ Takav zaključak je donesen na temelju hrvatskog prijevoda »Quinquaginta parabole« iz 1924. godine. Vidi bilješku 29!

⁴⁸ Koje je termine od onih koji ulaze u enigmološki vokabular koristio Marko Marulić u svojim djelima na hrvatskom najlakše je pronaći u konkordancijama koje su izrađene od nekoliko njegovih najpoznatijih djela.

⁴⁹ U seriji »Pet stoljeća hrvatske književnosti«, knj. 4 (Zagreb 1970) koju je o Maruliću priredio Ivan Slamnig u poglavlju Rječnik, str. 223—241

nije naveden nijedan termin koji bi se mogao okvalificirati kao enigmološki. Na str. 234 za »prita stoji »ž. priča«, dok se glagol »rešiti« tumači s — »rešiti«.

⁵⁰ U našoj međuratnoj enigmatici neko vrijeme kao zagonetač u Splitu je pod pseudonimom »Marul« djelovao Josip Barač (1871—1939), poslije poznati poliglot i kraljev prevodilac.